

JANUSZ HENZEL

Koncepcja optymalizacji nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej

Analiza programu i materiałów glottodydaktycznych do nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej oraz badania empiryczne przeprowadzone w klasach V–VIII w ramach programu resortowego CBPB 08.17 (grupa tematyczna II E, grupa przedmiotowa 5) pozwalają na sformułowanie wniosków i postulatów, zmierzających do stworzenia modelu optymalizacyjnego nauczania tego języka na stopniu podstawowym.

Punktem wyjścia do przedstawionej niżej koncepcji jest porównanie wyników nauczania, uzyskiwanych z zastosowaniem dwóch różnych metod glottodydaktycznych: metody reproduktywno-kreatywnej, stosowanej w przebadanych w ramach programu CBPB 08.17 klasach eksperymentalnych i metody aktywnej, stosowanej w przebadanych klasach kontrolnych.

Wyniki badań w zakresie opanowania sprawności mówienia, przeprowadzonych w roku 1987 w klasach V i VI oraz wypływające z nich wnioski przedstawiliśmy w artykule, zamieszczonym w poprzednim zeszycie Rocznika¹. Obecnie przedstawimy zwięźle wyniki analogicznych badań testowych, przeprowadzonych w latach 1988–1989 w klasach VII i VIII. Badania te, podobnie jak wcześniejsze, objęły 4 klasy eksperymentalne i 16 klas kontrolnych.

Test ustny dla klasy VII składał się z trzech części. Część I zawierała 10 zadań komunikacyjnych, z których każde wymagało od ucznia utworzenia zdania oznajmującego, ściśle określonego pod względem treściowym i formalnym (np. „Powiedz, że uczysz się języka rosyjskiego już trzy lata”). Część II testu składała się z 8 zadań komunikacyjnych, wymagających od ucznia skonstruowania 8 zdań pytających z użyciem ściśle określonych środków językowych (np. „Zapytaj koleżankę lub kolegę, ile ma lat”). Część III testu miała charakter otwarty i składała się z 5 zadań komunikacyjnych, zakładających utworzenie przez ucznia kilkuzdaniowych wypowiedzi, związanych z życiem i otoczeniem ucznia (zadania 1–4) oraz z objętymi programem szkolnym wiadomościami z zakresu realizoznawstwa (zadanie 5).

Test ustny dla klasy VIII był skonstruowany podobnie do testu dla klasy VII. Część I zakładała utworzenie przez ucznia 10 zdań oznajmujących, część II – utworzenie 10 zdań pytających; część III zawierała 6 zadań komunikacyjnych, które zakładały utworzenie kilkuzdaniowych wypowiedzi, związanych z osobą ucznia, jego rodziną, jego zainteresowaniami i otoczeniem (zadania 1 – 5) oraz z wiadomościami z zakresu realioznawstwa (zadanie 6).

Wyniki testów przedstawiają się następująco:

W klasie VII średni statystyczny uczeń klasy eksperymentalnej w czasie 391 sekund był w stanie utworzyć 36,5 zdań pełnych, w tym 19,5 poprawnych, zawierających łącznie 92,6 wyrazów; średni statystyczny uczeń klasy kontrolnej w czasie 409 sekund był w stanie utworzyć 22,5 zdań pełnych, w tym zaledwie 4,1 poprawnych zawierających łącznie 19,0 wyrazów.

Wskaźnik kompetencji komunikacyjnej statystycznego ucznia klasy VII eksperymentalnej wyniósł 51,3%, zaś ucznia klasy kontrolnej 13,8%.

W klasie VIII średni statystyczny uczeń klasy eksperymentalnej w czasie 433 sekund był w stanie utworzyć 38,9 zdań pełnych, w tym 26,5 poprawnych, zawierających łącznie 122,5 leksemów; średni statystyczny uczeń klasy kontrolnej w czasie 436 sekund był w stanie utworzyć 28,6 zdań pełnych, w tym 7,8 poprawnych, zawierających łącznie 30,4 wyrazów.

Wskaźnik kompetencji komunikacyjnej statystycznego ucznia VIII klasy eksperymentalnej wyniósł 62,5%, zaś ucznia klasy kontrolnej 21,4%.

Podobnie jak to było w klasach piątych i szóstych, uczniowie siódmych i ósmych klas eksperymentalnych zaprezentowali zadowalający lub dobry poziom poprawności językowej w zakresie artykulacji, akcentuacji i intonacji, a także użycia form gramatycznych i środków leksykalnych, natomiast w klasach kontrolnych stwierdzono niemal zerowy poziom poprawności artykulacyjnej, akcentuacyjnej i intonacyjnej oraz niski poziom opanowania morfemów fleksyjnych i leksyki. Uczniowie siódmych i ósmych klas kontrolnych operowali bardzo ograniczonym zasobem wyrazów i połączeń wyrazowych, głównie przyswojonych w klasach V i VI.

Nadal (podobnie jak w klasach V i VI) obserwowano tu użycie wyrazów i całych zdań polskich w miejsce rosyjskich, a także wyrazów-hybrid, składających się z polskiego wyrazu i rosyjskiej końcówki (często – nieprawidłowej), rzadziej zaś z rosyjskiego tematu i końcówki polskiej.

Wykonując zadania testowe o charakterze otwartym, zakładające wypowiedzi na tematy związane z życiem i otoczeniem ucznia oraz jego zainteresowaniami, realizowane z zastosowaniem dowolnych środków językowych, uczniowie klas kontrolnych tworzyli teksty zawierające zdania niedokończone, zdania niezgodne z sytuacją komunikacyjną lub zdania zerowe. Zdania poprawne składały się zazwyczaj z niewielkiej liczby leksemów (3–4). Wypowiadając się na tematy realioznawcze uczniowie z reguły ograniczali się do wypowiedzi jednozdaniowych lub rezygnowali z wypowiedzi.

Równoległe do omówionych wyżej badań zespół, pod kierownictwem Krystyny Iwan z Uniwersytetu Szczecińskiego, przeprowadził w tych samych szkołach i klasach testy pisemne. Wykazały one zadowalający stopień wymagań programowych w zakresie kształtowania sprawności pisania w klasach eksperymentalnych i kontrolnych z istotną statystycznie (aczkolwiek znacznie mniejszą niż w zakresie sprawności mówienia) różnicą na korzyść klas eksperymentalnych.

Istotne statystycznie różnice na korzyść klas eksperymentalnych w zakresie wszystkich badanych parametrów, a zwłaszcza znaczne różnice w zakresie opanowania sprawności mówienia, uprawniają do wniosku, iż istnieją możliwości radykalnego podniesienia efektywności nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej.

Wykorzystanie tych możliwości wymaga zmian w programie nauczania, w podręcznikach, a nade wszystko rezygnacji ze stosowanej dotąd nieefektywnej metody nauczania języka i zastąpienia jej inną.

Analiza teoretyczna przeprowadzona w ramach programu CBPB 08.17 przez W. Woźniewicza wykazała, że obowiązujący program nauczania języka rosyjskiego dla szkoły podstawowej opracowany został zgodnie ze współczesnymi koncepcjami glottodydaktycznymi. Jego konstrukcja, sformułowane w nim cele nauczania, treści kształcenia, wymagania w zakresie opanowania przez uczniów umiejętności językowych oraz wskazania, dotyczące jego realizacji w praktyce dydaktycznej, uzyskały pozytywną ocenę.

Badania wyników nauczania – z drugiej strony – wykazały, że w klasach eksperymentalnych obowiązujący program realizowany jest pomyślnie, co potwierdza jego przydatność dla praktyki dydaktycznej. Niezadowalające wyniki nauczania, stwierdzone w klasach kontrolnych, nie wynikają z wad programu, lecz z nieefektywności stosowanej w nich metody nauczania, a także (o czym będzie jeszcze mowa niżej) z niedoskonałości podręcznika dla klasy V (nota bene również wynikających z metody glottodydaktycznej, która legła u jego podstaw).

Obowiązujący program nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej nie jest wolny od niedociągnięć i wymaga poprawek i uzupełnień, nie naruszających jednak jego koncepcji i struktury. Konieczne jest w szczególności precyzyjne określenie treści kształcenia i wymagań programowych w zakresie artykulacji i intonacji, rezygnacja z tematów „rocznicowych” na rzecz tematyki realioznawczej, posiadającej większe walory poznawcze i atrakcyjniejszej dla ucznia oraz wnikliwsze potraktowanie ćwiczeń kształtujących sprawność rozumienia mowy i czytania, a także wymagań w tym zakresie.

Optymalizacja nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej wymaga zmian w podręcznikach. Dotyczy to zwłaszcza podręcznika dla klasy V, który powinien być gruntownie zmodyfikowany lub zastąpiony innym w myśl zasad, które sformułujemy niżej. Obecnie obowiązujący podręcznik dla klasy V jest – naszym zdaniem – przyczyną niskiej efektywności nauczania języka rosyjskiego

w tej klasie, a jego stosowanie negatywnie rzutuje na efektywność nauczania w klasach następnych.

Podręczniki dla klas VI–VIII, jak wynika z analizy przeprowadzonej w ramach programu CBPB 08.17 przez Krystynę Iwan (Uniwersytet Szczeciński), są skonstruowane prawidłowo i umożliwiają efektywną realizację programu. Postulowane zmiany w odniesieniu do podręcznika dla klas VII dotyczą zwiększenia powtarzalności materiału językowego wewnątrz samego podręcznika oraz w stosunku do materiału z lat ubiegłych, a także szerszego uwzględnienia ćwiczeń w rozumieniu tekstu graficznego i ćwiczeń w pisaniu, w odniesieniu zaś do podręcznika dla klasy VIII – konieczności wymiany tekstów niektórych czytanek i rezygnacji z wprowadzenia dodatkowej tematyki, nie objętej programem.

Jak stwierdzono wyżej, możliwości podniesienia efektywności nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej kryją się głównie w rezygnacji ze stosowanej dotąd metody glottodydaktycznej i związanych z nią technik nauczania.

Obecnie w szkołach polskich stosowana jest głównie tzw. metoda aktywna wprowadzona na początku lat sześćdziesiątych i mieszcząca się w ramach podejścia audiolingwalnego. Jak wynika z badań testowych, przeprowadzonych w ramach programu CBPB 08.17, nie zapewnia ona opanowania przez uczniów sprawności językowych, szczególnie zaś (co jest swoistym paradoksem) preferowanej przez teoretyków tej metody sprawności mówienia. Metoda ta, jak zaznaczono wyżej, legła u podstaw obowiązującego podręcznika języka rosyjskiego dla klasy V autorstwa Zenona Harczuka, Władysława Figarskiego i Alisy Pawlik.

Główne założenia tej metody, negatywnie zweryfikowanej przez praktykę dydaktyczną, polegają na:

1. braku korelacji między ćwiczeniami w czytaniu i ćwiczeniami w mówieniu wynikającego z przyjęcia zasady „wyprzedzenia ustnego”, tzn. poprzedzania ćwiczeń w czytaniu ćwiczeniami w rozumieniu mowy i mówieniu, oderwanymi od tekstu graficznego,

2. traktowaniu procesu kształtowania nawyków językowych jako procesu przebiegającego przy minimalnym udziale świadomości ucznia, w trakcie wykonywania ćwiczeń mechanizujących (automatyzujących).

Warunkiem podniesienia efektywności nauczania języka rosyjskiego jest zastąpienie metody aktywnej metodą opartą z jednej strony na podejściu kognitywnym (teorii świadomego uczenia się kodu), z drugiej zaś strony na podejściu komunikacyjnym, postulowanym przez program nauczania dla szkoły podstawowej.

Wymaga to w szczególności:

1. rezygnacji ze wstępnego kursu słuchowo-ustnego,
2. rozpoczynania nauki w klasie V od kursu alfabetyczno-artykulacyjnego zakładającego równoległe przyswajanie przez uczniów alfabetu rosyjskiego i artykulacji rosyjskiej (w oparciu o świadome opanowanie elementarnych reguł fonetycznych) oraz kształtowanie elementarnych nawyków czytania i pisania,

3. wprowadzenia (bezpośrednio po kursie alfabetyczno-artykulacyjnym) kursu intonacyjnego zakładającego świadome opanowanie przez uczniów podstawowych reguł intonacyjnych,

4. kształtowania w kursie zasadniczym w klasie V (oraz na dalszych etapach nauczania) sprawności mówienia w ścisłym powiązaniu ze sprawnością czytania (głośnego w klasie V i VI oraz głośnego i cichego w klasie VII i VIII) w oparciu o sekwencję: czytanie tekstu monologicznego lub dialogowego → reprodukcja tekstu → transformacja tekstu → mówienie quasi-produktywne (w klasie V i VI) i produktywne (w klasie VII i VIII),

5. ścisłej korelacji kształtowania sprawności czytania i mówienia ze sprawnościami rozumienia ze słuchu i pisania,

6. zapewnienia uczniom możliwości świadomego opanowania materiału gramatycznego, rozumianego nie tylko jako zbiór struktur składniowych i wzorców zdaniowych, ale również jako zbiór elementarnych reguł gramatycznych i wzorcowych paradymatów fleksyjnych z zastosowaniem – tam gdzie to możliwe – konfrontacji z odpowiednimi zjawiskami gramatycznymi języka polskiego oraz ćwiczeń translacyjnych,

7. ścisłej korelacji wprowadzanych wiadomości gramatycznych i ćwiczeń gramatycznych ze zjawiskami gramatycznymi występującymi w przerabianych tekstach,

8. wprowadzenia do praktyki nauczania w szkole podstawowej elementarnych reguł akcentuacyjnych i związanych z nimi ćwiczeń,

9. równoległego kształtowania kompetencji komunikacyjnej i lingwistycznej uczniów, zapewniającego wysoką poprawność językową ich wypowiedzi ustnych i pisemnych.

Badania empiryczne w 4 klasach eksperymentalnych kształconych metodą reproduktywno-kreatywną, przeprowadzone w latach 1987–1989 w ramach programu CBPB 08.17, wykazały, że realizacja tych postulatów w warunkach masowego nauczania w szkole podstawowej jest w pełni możliwa. Wiarygodność danych uzyskanych na podstawie tych badań potwierdzają obserwacje wyników nauczania w 120 klasach eksperymentalnych w latach 1988–1990.

Wprowadzenie postulowanych wyżej zmian, zmierzających do radykalnego podniesienia efektywności nauczania języka rosyjskiego w szkole podstawowej, wymaga rezygnacji z obowiązującego podręcznika dla klasy V i zastąpienia go innym. Możliwe są następujące warianty:

1. Opracowanie nowego podręcznika i towarzyszących mu materiałów glotto-dydaktycznych w myśl sformułowanych wyżej zasad.

2. Wydanie w odpowiednio dużym nakładzie i wprowadzenie do masowego nauczania eksperymentalnego podręcznika dla klasy V² opracowanego w Instytucie Filologii Rosyjskiej WSP w Krakowie i pozytywnie zweryfikowanego

w praktyce nauczania eksperymentalnego w 120 klasach oraz towarzyszących mu materiałów glottodydaktycznych³.

Podręczniki dla klas VI–VIII należałyby poddać nieznacznym modyfikacjom, zgodnym z postulatami Krystyny Iwan, sformułowanymi w jej opracowaniach, wykonanych w ramach programu CBPB 08.17, a ponadto poszerzyć zakres zawartej w nich elementarnej informacji lingwistycznej z zakresu gramatyki (zwłaszcza paradygmatów fleksyjnych) i ćwiczeń gramatycznych (zwłaszcza translacyjnych).

Należałoby również wydać w odpowiednio dużym nakładzie i wprowadzić do masowego nauczania w klasach VI–VIII dodatkowe materiały glottodydaktyczne, opracowane w Instytucie Filologii Rosyjskiej WSP w Krakowie i pozytywnie zweryfikowane w toku nauczania eksperymentalnego⁴.

PRZYPISY

¹ Zob. J. Henzel, *Z badań nad poziomem poprawności językowej uczniów klas V i VI szkoły podstawowej w zakresie mówienia*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie, z. 149, Prace Rusycystyczne VIII, Kraków 1992.

² D. Dziewanowska, J. Szczęśniak, *Podręcznik eksperymentalny do nauczania języka rosyjskiego dla uczniów klasy piątej*, Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988.

³ D. Dziewanowska, *Wskazówki dla uczniów klasy piątej korzystających z podręcznika eksperymentalnego do nauki języka rosyjskiego*, Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988; D. Dziewanowska, J. Szczęśniak, *Poradnik metodyczny dla nauczycieli do eksperymentalnego podręcznika języka rosyjskiego dla klasy V*, Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988.

⁴ D. Dziewanowska, *Ćwiczenia z wymowy i intonacji rosyjskiej dla uczniów szkoły podstawowej*, Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988; D. Dziewanowska, *Ćwiczenia z akcentacji rosyjskiej dla uczniów szkoły podstawowej. Część I. Czasownik*, Wydawnictwo Naukowe WSiP, Kraków 1987; D. Dziewanowska, *Wskazówki metodyczne dla nauczycieli korzystających ze zbioru ćwiczeń z akcentacji rosyjskiej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1987.

ЯНУШ ГЕНЦЕЛЬ

Концепция оптимизации преподавания русского языка в восьмилетней школе

Опираясь на результаты проведенных в конце 80-х годов по заказу Министерства национального образования исследований, включавших анализ учебной программы и учебников русского языка для 5-го - 8-го классов польской восьмилетней школы, а также тестирование учащихся этих классов, автор статьи формулирует вывод о возможности повысить радикальным образом уровень преподавания при условии отказа от применяемого в настоящее время в Польше неэффективного лингводидактического метода и составленного на базе его принципов учебника для 5-го класса, а также усовершенствования остальных учебников для восьмилетней школы и внесения корректур в учебную программу. Основанием для такого вывода послужило сравнение результатов тестов, проводившихся в экспериментальных и контрольных классах.